

Zimanê Medan¹

D. N. MACKENZIE

Ji Îngilîzî: İbrahim BOR*

Di gotara xwe ya bi navê “Caucasica/Kafkaszanî”² de profesor H. W. Bailey balê dikişîne ser gotareke A. Shanidze ya bi navê “Alfabeya arnewûdên Kafkasî ya nû hatiye dîtin û bandora wê li ser zanistê”, ew gotar di kovarekê³ de hatiye çapkirin ku mixabin êdî peyda nabe. I. Abuladze ew alfabeya wînda di destxeteke bi ermenkî ya ji sedsala panzdem de dîtîye; ew destxet berhevokek e û ji gelek alfabe-yên wek yûnanî, suryankî, latîni, gurci, qiptî, ‘erebî û arnewûdî pêk tê.

Di heman destxeta bi ermenkî de bi heft zimanên cuda diayên ibadeta Monofizit (Yekitiya Xweda) jî hene.

*Ἄγιος ὁ θεός, ἄγιος ἰσχυρός, ἄγιος ἀθάνατος,
ὁ σταυρωθεὶς δι’ ἡμᾶς. ἔλεησον ἡμᾶς.*

Wisa tê bawerkirin ku guhertoyek ji wan bi zimanê Medan (Marac’) e... Guher-toyên din ku di destnivîsa bi ermenkî de cih digirin bi zimanên grekî, suryankî, gurcî, farişî, ‘erebî û tirkî ne.

Bi nêrîna sethî mirov dikarê “zimanê Medan” wek zimanê kurdî bibîne, ji ber ku di herême de bi têra xwe mezin tenê ew netewe heye. Jixwe di gotinên Shanidze de jî ev yek peyda dibe; “Bê guman, eva di dest me de metneke bi kurdî ye.” Li gorî Shanidze ev destxet di sedsala panzdemîn, muhtemelen di navbeyna salên 1430 û 1446an de, bi ihtimaleke mezin ji metneke resen a hêj kevintir hatiye kopyakirin,

**Doç. Dr., Zanîngeha Mardin
Artukluyê, Fakulteya Edebiyatê,
Beşa Felsefeyê, Mêrdîn, Turkiye**
Assoc. Prof. Mardin Artuklu Univer-
sity Faculty of Literature, Depart-
ment of Philosophy, Mardin, Turkey
e-mail: ibrahimbor@gmail.com

1 D. N. Mackenzie, “The Language of the Medians” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, cild 22, jimar 02, Cambridge 1959, r. 354-355

2 JRAS, 1943, 4.

3 Izrestija Instituta Jazyka, Istorii i Material’noj Kul’tury im akad. Marra Gruzinskoga Filiala Akademii Nauk SSSR (Tiflis), IV, 1938. Ji ber deyndariya kopiyayê gelek spasî û minetdariya xwe ji bo professor Bailey pêşkeş dikim.

ku ji bajarê Feodoyaya Qirimê gehîştîye Ermenîstanê. Diwana⁴ Melayê Cizirî ku li gorî texmînan di sala 1480⁵ an de wefat kiriye, wek destpêka xebatên edebî yên bi zimanê kurdî tê hesibandin, bi vî awayî ev çend peyvên hanê bi qedr in ji ber ku dikarin wek ewiltirîn qeydên bi kurdî bèn qebûlkin.

Heke em ji bo berawirdkirinê hinek guhertoyên din jî li vir pêşkeş bikin ew ê hîn balkêştir bibe. Ew guherto bi wergera karakterên (transliteration) lewheyên bijarte yên ji gotara Shanidze hatine pêşkeşkirin. Tenê qismek şîrove li pey yên Shanidze hatine dayîn. Dê bê dîtin ku werger û tîpguhêziyên resen bo herfên ermenkî li hin cihan serkeftî ye lê li hin cihan lawaz e.

Persian. *P'ak' xuda, p'ak'i t'ava
na, p'ak'i bêmark, avâr
xâc' şadî bahrî ma. Râh
mât' k'an'âr ma.*

**Pāk-ī xudā, pāk-ī tavānā, pāk-ī bēmark, avār xāc' šadī bahr-ī mā, rahmat
kun avār mā.*

Arabic. *Γədüs allāh, γədüs
əlyadór, γədüs mayidúr
əlmót', əladí ən saláp, ra
hamna.*

**Quddūs allāh, quddūs al-qādir, quddūs mā-yixδūh[< ya'xuduhu]-al-marwt,
allađī inşalab, 'rhamnā.*

Turkish. *Arî t'anîrî, arî guç
lu, arî aşalsız, yisa ki
zaç'á çəxtənk. Râhmat
γəlgil biza.*

**Arî tanrî, arî güclü, arî aşalsız, yisa ki zaça çəxtəñ, rahmât qil'ül bizä.*

'Median'. *Pakšz xodê, pakəz zâhm,
pakəz vemark, kôy hat'
î zaç'ê, əşkərma. Rāhmât'
ē ma.*

[Deşîfrasyon bi alfabeya kurdî-latînî:

*Pakij xudê, pakij zehm,
pakij vèmerg, koy hatî
xaçê, ijkir me rehmetê me.]*

(Bi kurmanciya îro:

*Pakê Xweda, Pakê Qadir,
Pakê Nemir, mirina di xaçê de ku hat,
Xweda bi me bê rehme.)*

4 Ed. Martin Hartmann, Der Kurdische Diwan des Schêch Ahmad, Berlin, 1904.

5 Bnr. Alauddin Sejjadi, Mêjûy adabî kurdî, Baghdad, 1952, 155-61.

Professor Hennig van demên borî⁶ ji vê deqê bi wateya “ein nordiranischer Dialekt allerdings nicht sehr alten Gepräges” jêgirtin kir. Bê gûman etîmolojiya wî ji bo aşkerma angî ‘ji bo me’ [až-kerd-, cf. MPers., Parth. ač ēd kird’ji bo wê (sedemê)], niha di kurdiya bakur de şêweyek wek “ži bō ma (ji bo ma), yan bōnā ma (bona ma)”, cihê wê girtiye.* Belê peyvê hat’ rê dide avekirineke hêsantir ji ya wî ya “hanged (daliqandî)” (ya kevintir haxt, cf. NPers. āhixt etc.) bi berawirdkirina digel ifadeyên XIX, 20 ên John (Yuhanna)

- (i) *au jî . . . la k’ō k’i Isa hat’ə xaç’ k’ərən,*
 (ii) *āu jîē Yisus lē hat’ā xaç’k’ərən,²*
ὁ τόπος . . . ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς,

bi kurdiya bakur a normal, vegotina nerasterast/nerasterê pasîf, ‘hate xaçê’⁷ evê nişan dide ku li vir lêkera me ya “hâtin (to come)ê heye. (ā-gata-). Peyvên, pākîz pāqîz “pakij, pak/(clean, pure)” û zaxm ‘bihêz(strong)’ di kurdiya bakur de gelek berbelav in. Hingav wisa xuya dike ku ev deq divê bi vî awayî bê xwendin:

6 *Handbuch der Orientalistik, Abt. 1: Der Nahe und Der Mittlere Osten, IV. Bd. : Iranistik*, 1. Abschnitt: Linguistic, Leiden –Cologne, 1958, 78.

* Herçiqas di Kurdiya Bakur de wek Mackenzie dibêje bi piranî li cihê “ejkir/ijkir”ê ‘ji bo ...’ yan ‘bona ...’ tê bikaranîn jî, emilandina ejkir/ijkirê jî ne ku bi tevavî jî holê rabûye. Bi taybetî li herêma Hekarî û Şirnexê ev peyv têra xwe belavbûyî û rojane tê bikaranîn. Bikaranîna peyvê bi giştî, bi zeliqandina nav yan cînavkeke tewandî bi dawiya peyvê ve tê çêkirin. Her wiha gelek caran tîpa ‘j’ yê jî vediguhere ‘ş’ yê ku ‘i’ ‘e’ jî di şûna hev de vediguhezî û di versiyonekê de jî tîpa ‘y’ ya kelijandî tê bikaranîn. Wek mînak “ijkerê ma /işkerê ma/eşkerê te/eşkerayê te/işkerê min/eşkerayê min, ijkerê Hesen/eşkerê wî; eşkerê Fatê/eşkerayê wê hwd.” Wek semantîk (watayî) jî li gel watayên ‘ji bo...’ û “bona...” berfirehtir bi wateya “li ser navê (kes)” “ji bo xatira (kes)” yan ‘bi navê (kes)” tê emilandin. Ku di deqa de jî ji bo xaçkirina Îsa “koy hatî xaçê ijkir ma” angî li ‘ser navê ma’ an ‘ji bo xatirê ma’ hatiye gotin. Di vir de tiştê balkeş ew e ku, dema axêver ijker/eşker/eşkerayê bi kar tîne, bi sedemê mebestek yan çend mebestan naxwaze navê kes eşkere bîne zimên. Bi sedemên wek hurmet, tirs yan agahiyeke nepenî, axêver li cihê navê kes şayesîya hinek xeslet, kirin yan wesfên wî tîne ziman. Her wekî ku axêver bibêje, ‘ew kesê guhê wî baş nabihîse, derheqê min de axaft’. Guhdêr jî bi texmîneke bilind wî kesî bi rêyeke xirpxirpandî “felankes, ‘işkerê Elî/min/wî..’ wiha got” ifade dike. Xala ku Meckenzie mafedar dike ew e ku bikaranîna bêjeya “ijkir/eşker/işkir” ji derê herêma Behdînan, Hekarî û Botan li Bakûr ber bi windabûnê çûye. Bi vê xalê ve girêdayî em dikarin bibêjin ku ev herêm ji bo hebûn û bikaranîna (nuansên) gelek peyvên arkeîk cihêkî taybet e û hewceyî bi lêkolînên serbixwe yê akademîk heye. Lê digel vê li gorî Bahrooz Shojai û Abdurrahman Adak dibêjin, li derûdora Mêrdînê (herêmên Torê û Beriyê) jî ev ifade bi şêweya “şikra te/wî..” niha jî tê bikaranîn. (Ji ber hişyarkirina ji bo zêdekirina vê têbîniyê spasîyê ji Bahrooz Shojai û Abdurrahman Adak re dikim (wergêr).

7 Ji wergêra Kurdî ya Pirtuka Pîroz (Încil) di destxeta Ermenî de. (i) BFBS, Constantinople, 1857 (‘wergera Stepan, yeki Ermenî), (ii) ABS, Constantinople, 1911(‘wergera Messrs. Amîrxanî, Ghazari û Abalahadiyî).

**Pākîž xudē, pākîž zahm, pākîž vēmarg, kōy hātī xācē ‘z kir ma, rāḥmatē ma.*

Wegera “ewê hatiye çarmixê” dibe wek kō yê hātī selbkirinê bi “izafeya cînavka şanîdanê (demonstrativve izafe)ya ‘yê’ wek cînavka pêwendiyê (relative pronoun) bi kar hatiye.

‘koy’ a di deqê de her wiha, dibe ku ji bilî gîhaneka pêreyî (subordinating particle), di xwe de hêmaneke pêwendiyê jî bihewîne ku ew ji ‘-y’ye ku di (MPers)de dibe ‘ko/(kw)’ ye.